

Az 1736 és 1739 közötti török háborúk.

A harmadik hadjárat évi.

(Második és befejező közlemény).

3. A pancsovai ütközet. (1739. július 30.)⁶⁷

A Grocka melletti állásokból visszavonult császári fő-sereg július 23-án reggel Vincsánál szállott táborba. Itt egyesült Neipperg visszamaradt gyalogságával s utána folytatva útját, 24-én reggel Belgrád közelében, Mirova mellett ütött tábort. Ugyane napon déltájban már török portyázó lovas-osztagok is megjelentek a Belgrád előtti magaslatokon.

A visszavonulás alatt létszámában megcsappant, kimerült császári seregnek föltétlen pihenőre volt szüksége. E célra igen alkalmas lehetett volna a Savoyai Jenő-féle védő-vonal. Csakhogy ez áttörve, megcsönkítva hevert a császári csapatok előtt. Védelemre nem volt alkalmas. Most tűnt ki, hogy milyen hibát követett el Wallis, e pompás védőmű lerombolásával. Az öntudatában erőre kapott török sereg közvetlen közelben állt. Támadásával minden pillanatban számolni kellett. A teljesen elerőtlenedett s félig-meddig lelkét vesztett császári sereggel nem volt ajánlatos az ellenállást megkockáztatni. A császári fővezér mindezeket érezve és tudva elhatározta, hogy Belgrád őrségét gyalogsággal megerősíti, hadserege fennmaradt részét pedig a Bánátba vezeti.⁶⁸ Július 25-én 16 gyalogzászlóaljat küldött Belgrádba s a vár parancsnokságát Succow altábornagyra bízva, 26-ára virradó éjjel seregével átkelt a Dunán. A folyó balpartján először Borcsa⁶⁹ község mellett állapodott meg.

⁶⁷ 1. térkép.

⁶⁸ „... alles war niedergeschlagen, unwillen, misstrauen, hass gegen den Vorsteher und kleinmuth hatte sich dergestalten verbreitet, das es nicht rathsam zu sein schiene die weith überlegene, Sieghafte und übermüthige feindliche macht bis zu einem angriff abwarten, sondern diesen und den folgendem tag allein bis alle bagage über die Sau in sicherheit gebracht sein wird: al da stehen zu bleiben und sohin die Donau nach dem Banath zu übersetzen“. (*Hadik* idézett kéziratosa munkája.)

⁶⁹ A részletes (1:75.000) térképén Sztara—Borcsa, Zimonytól északra keletre.

A török derékhad, amelynek feladata ebben a hadjáratban Belgrád elfoglalása volt, a császári csapatok eltávazása után, július 26-án a vár falai alá vonult. Ugyane napon érkezett a Temes torkolata közelébe mintegy 16.000 főnyi seregével Tos Mohamed, az új viddini pasa is, akit a nagyvezér még a grockai csata után Orsova környékéről azzal a feladattal irányított Pancsovára, hogy innen a Belgrád közelében álló császári főszereg oldalába törjön, vagy esetleg annak további visszavonulását veszélyeztesse.⁷⁰

Wallis a boresai táborban július 27-én értesült arról, hogy a viddini pasa serege Pancsova felé tart. A császári fővezér tudva azt, hogy az udvar számonkérésének súlya elviselhetetlen lesz, ha ez alkalommal is meghátrál s a törököket Magyarország területén továbbengedi, nyomban támadásra gondolt. A terv megvalósítása azonban nem volt egyszerű. A legnagyobb nehézség a Borecsa és Pancsova között elterülő terep volt, melyet mocsaras, süppedékes volta harcra, vagy nagyobb seregrész átvonulására teljesen alkalmatlanná tett. A Temes legközelebbi átjárója Jabuka mellett volt. Az ellenségnek tehát csak hatalmas kerülővel lehetett útját állni. Az a veszély is fenyegetett, hogy időközben a törökök egyik különítménye Jabuka mellett megveti lábát s a folyón való átkelést megakadályozza. A császári fővezér ezért az átjáró biztosítása végett mindenekelőtt egy pontonokkal felszerelt erősebb osztagot küldött előre Jabukára. Ugyanekkor a belgrádi vár sorsa sem lehetett neki közömbös. A török sereg ostromkészületeinek méretéről legjobban a Dunán lezajló események tájékoztathatták. Ezért a folyó szemmel tartásával Forgách huszáralezredest és Hadikot bízta meg, akiket 300 huszárral és 100 vértessel Ovcásra különített ki. A szükséges előzetes intézkedések után, a császári főszereg még az éj folyamán útrakelt s erőltetett menetben másnap, vagyis 28-án ért Jabukára, ahol a folyó balpartján helyezkedett el.

Arra a híre, hogy az ellenség Pancsovára érkezett, Wallis 29-én haditanácsot hívott össze. Hildburghausen herceg, a tábornokok nagyobb részével egyetemben, azt javasolta, hogy a hadsereg még aznap este elindulva, három oszlopban közelítse meg az ellenség táborát, s másnap hajnalban megtelepedészerűen, egyszerre több oldalról üssön rajta.⁷¹ Wallis azonban élve a császár által ráruházott korlátlan hatalommal, minden indokolás nélkül elvetette a javaslatot. Hadseregét másnap, július 30-án reggel négyszög alakzatban, vagyis egy oszlopban indította meg Pancsova felé. A nagy figyelmet

⁷⁰ Sakir bej és Szubhi: III. Károly háborúja a törökökkel 1736—1739. (*Hadtörténelmi Közlemények*: 1892. évf. 518. old.)

⁷¹ Angeli: Der Krieg mit der Pforte 1736—39. (*Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs.*: 1881. évf. 459. old.)

igénylő, zárt csatarendben való menetelés a Temes vizenyős partvidékén természetesen sok nehézséggel járt. A megindulásnál végrehajtott kanyarodás közben a balszárny kissé lemaradt, minek következtében a középben álló csatasorok meglazultak. A császári sereg Jabuka és Pancsova között feleúton lehetett, amikor Wallis a távolból kibontakozó ellenséges lovasokra lett figyelmes. Nyomban megállította csapatait, hogy a törökök támadását bevárja. A császári sereg ezekben a percekben arccal délfelé nézett s jobbszárnya közvetlen a Temes folyóra támaszkodott (A).

Mialatt a császári sereg Jabukától Pancsova felé haladt, a török táborban olyan események játszódtak le, melyek a csata későbbi sorsát eleve meghatározták. Tos Mohamed viddini pasa mellé helyettesként ez évben a szultán környezetének egyik kegyence, Murteza pasa, egy heves, fiatal, alig 20 esztendőös gyerekeMBER került. A két török vezér nem értette meg egymást. A császári sereg előnyomulásának hírére Murteza azt szeretette volna, ha az egész törökhad tüstént elindul. A tapasztaltabb s higgadtabb viddini pasa viszont Pancsova közelében akarta bevárni a nehéz terepen menetelő, s számítása szerint kimerülve odaérkező császári sereget. A nézeteltérés következménye az lett, hogy Murteza mintegy 6000 főnyi lovassal egyszerűen felkerekedett s faképnél hagyta társát. Útközben a pancsovai táborban maradt viddini pasának azt az üzenetet küldte vissza, hogy adandó jelre a derékhadval siessen utána.⁷²

A fiatal török vezér a császári sereg közelébe érve, egy kisebb lovascsapatot azzal a feladattal küldött előre, hogy állapítsa meg az ellenség arcvonalának támadásra legalkalmasabb részét. Ez a lovascsapat ágyúlovásnyire ellovagolt a császári arcvonal előtt, és visszatérve annak leggyengébb pontjával a meglazult csatasorokból álló középet jelölte meg.

Murteza nem habozott sokáig. Seregét három csoportra osztotta (B, C, D). A Pancsován visszamaradt viddini pasának lőporrobbantással jelt adott, s anélkül, hogy annak közeledését beárta volna, lovasait támadásra indította. Célja az volt, hogy a szembetámadó résszel egyidőben a császári négyszöget hátba is támadja s annak mindkét vonalát áttöri. Ennek megfelelően az egyik török lovascsoport (C.) az első császári harcponal közepére vetette magát. Bár élénk puska és ágyútűz fogadta, az itt álló lovasok sorain keresztülört (G.) s egészen a második harcponal gyalogságáig jutott. Ezen a helyen heves puskatűz fogadta, melyben egy pár pillanatig megtorpant. Rövid ideig tartó tétovázása elegendő volt ahhoz, hogy a közben két oldalról elősiető „Pálffy K.” (I) és

⁷² *Hadik* idézett kéziratosa munkája.

„Batthyányi“ (H.) lovasezredek megbontsák sorait és a négyszög belsejéből kiszorítsák.⁷³

E támadással egyidejűleg lezajlott másik török próbálkozást sem kísérte szerencse. Az erre kijelölt támadó lovascsoporthoz (B.), mely a császári sereg balszárnyát megkerülve, széles ívben igyekezett a négyszög hátába (E.), a második harcvonalon mögött álló huszárok (F.) fogadták. Rövid harc keletkezett, melyben a huszárok egyszerre több oldalról rohanták meg az ellenséget s csakhamar megfutamították.⁷⁴

Érdekes, hogy Hadik e hadjárati évről írt művében a huszárezredek eme meglehetősen sikerült fegyvertényéről egy szóval sem emlékezett meg. Ezt megint csak annak tudhatjuk be, hogy a csata színhelyétől — amint azt előzőleg megemlítettük — ez alkalommal is távol volt. Különítményével, amelyet Wallis még a borcsai táborból rendelt ki Ovcsára, csak a csata lezajlása után vonult be a hadsereghez.⁷⁵

Erre az első pillanatra szembeszökő tényre — tudniillik Hadik művének hiányosságára — rá kellett térnünk márcsak azért is, mert a magyar huszároknak a pancsovai csatában tanúsított magatartásáról, a későbbi osztrák hadtörténetírók elismerő szavakkal emlékeztek meg. Az eredeti hivatalos feljegyzések nyomán haladó s tárgyilagosan ítélő Angelinél például ezt olvashatjuk: „Auch der von rückwärts gegen das zweite Treffen ausgeführte Angriff hatte keinen Erfolg, da die Türken von den ausserhalb des Marsch-Carré's stehenden Huszaren geworfen und bis vor die Front verfolgt wurden.“⁷⁶

A cserbehagyott fiatal török vezér a vereség után sietve elhagyta a csatatér. Pancsovára visszaérve, serege zömének csak hült helyét találta. Tos pasa ugyanis, időközben, a vereség hírére elhagyta a tábor s csapataival Új-Palánkáig húzódott vissza.

4. A belgrádi vár ostroma.⁷⁷ Események a császári főszeregnél a pancsovai ütközettől a békekötésig.

A császári főszeregnél Belgrád alól történt visszavonulása után, a nagyvezér július 26-án nyugodtan láthatott a vár

⁷³ „Relation von dem commandierenden Herrn Feld-Marschallen Grafen v. Wallis an den Kaiserl. Hof- Kriegs- Rath aus dem Feld-Lager bey Panczova den 31. Juli. (Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1759, 415; 1759—15—85.)

⁷⁴ Bécsi Kriegsarchiv: Manuscripte 25; 5—1—25.

⁷⁵ „... Noch den Tag als der Feind von Pancsova entflohen ware, ist das an der Donau gestandene Comando (worunter ich gewesen bin) zur Armee eingerückt...“ (Hadik idézett munkája.)

⁷⁶ Angeli: Der Krieg mit der Pforte 1756—59. (Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs: 1881. évf. 460. old.)

⁷⁷ 2. térkép.

ostromához. Különösebb meglepetésekkel nem kellett számolnia. Kevés valószínűség szólt amellett, hogy Wallis, aki csak az ímént kelt át csapataival a Dunán, egyszerűen visszafordul s a vár felmentésére siet. Ennek megakadályozása különben is a Pancsovára irányított viddini pasa kötelessége lehetett, aki most — a megváltozott hadihelyzetnek megfelelően — valószínűleg azt a feladatot kapta, hogy a császári fősereget minden körülmények között kösse le.

A török nagyvezér a várat először megadásra szólította fel. A vár parancsnoka, Succow altábornagy, akinek ereje a császári főseregtől kapott erősítés után 27 gyalogzászlóalj és 15 gránátoszázad, összesen 15.578 fő volt, a felszólításra ágyúszóval válaszolt.

A nagyvezér erre először a vár külvárosát, az úgynevezett „Rácvárost“ (A.) gyújtatta fel. Július 28-án megkezdődtek az árok munkálatok, 29-én pedig megszólaltak a török ostromlövegek is. A várfalak előtti árokrendszer kiépítése csak lassan haladt előre. A Dunára és a Szávára támaszkodó párhuzamos ostromművek csak augusztus közepére készültek el (B.). Addig a törökök majdnem szakadatlan lőtték a várat.

Belgrád sorsa — bár egyelőre elegendő csapatokkal és lövészerrel rendelkezett — végeredményben a császári fősereg, jobbanmondva Wallis magatartásától függött. Előrelátható volt, hogy kellő támogatás híjján a törökök tervszerű ostromával hosszabb ideig nem dacolhat. Maga az a tény, hogy a császári fővezér július végén a Duna balpartjára kelt át s innen Pancsova felé fordult, meglehetősen lehangolta a vár őrseit. Főként azért, mert az a veszély fenyegette, hogy a császári csapatok elvonulása után a törökök is átkelnek a folyón s a várat teljesen körülzárják. A július 30-án lezajlott pancsovai ütközet egyszerűen új helyzetet teremtett. A törökök terve a fiatal Murteza pasa vereségével, illetve a viddini pasa seregének visszavonulásával megghiúsult. A Duna balpartján álló császári fősereget nem tudták lekötni. Ezzel együtt a belgrádi várat fenyegető veszély is eloszlott. Elsősorban azért, mert egész természetesnek látszott, hogy Wallis a győzelem s csapatai pihentetése után, a vár közelébe tér vissza, ahol a Duna, vagy a Száva balpartján megállapodva azon lesz, hogy a törökök körülzáró kísérleteit megakadályozza.

Ez a természetesnek látszó feltevés azonban nem vált valóra. A császári tábornagy húzódozott a törökökkel való esetleges összecsapástól. Semmi kedve nem volt a szorongatott vár közelébe menni. A pancsovai ütközet után tanúsított magatartása mellett szól, hogy Belgrád feláldozása árán is csak egy cél lebegett előtte: az, hogy a török sereggel való

újabb megütközést minden körülmények között elkerülje. Tudta és érezte a most reáváró feladatot. Lassan meg is indult seregével a Száva torkolata felé. De menete hatalmas pihenőkkel megszakított, csigalassúságú vonulás, jobbanmondva célnélküli bolyongás volt.

A július 50-i ütközet után, míg az üldözésre rendelt huszárok az ellenséget nyomon követték, a császári főszereg Pancsováig nyomult, s itt a törökök elhagyott táborhelyén három napig pihent. Ezekben a napokban az egyik császári tábornok az Új-Palánkáig hátrált viddini pasa seregének felkeresését javasolta. Wallis ezt a gondolatot, seregének fogyatékos élelmiszerkészletére hivatkozva elvetette. Helvette lehetőleg ezen a helyen szeretett volna maradni. Valamiképp azonban meg kellett okolnia szándékát. Ezért — ismerve a bécsi udvarnak Magyarország, illetve Erdély területéért való megrögzött aggodalmát — egyik augusztus 2-án kelt s az Udvari Haditanácshoz intézett jelentésében arra hivatkozott, hogy Pancsova környékét azért nem hagyja el, mert a Temesvárt, vagy Erdélyt fenyegető veszélyt innen tudja a legkönnyebben elhárítani.⁷⁸

A császári fővezérnek a jelentés elküldése után nyomban aggodalmai támadhattak. Valószínűleg maga is érezte, hogy a dolog valahogy nincs rendjén. Temesvárt, illetve Erdélyt a hadjárat utolsó napjaiban nem fenyegette veszély. Ekkor már egész világos áttetszőséggel domborodott ki, hogy a törökök hadicélja kizárólag Belgrád ellen irányul. Egyébként is teljesen értelmetlen dolog lett volna részükről, ha a hadjárat utolsó, döntő szakaszában erejüket szétforgácsolva, egy nagyobb seregrésszel Erdélybe vagy a Temesi-bánságba törnek. Wallis mindezeket utólagosan fontolóra vehette, mert hirtelen feladta tervét. Másnap, vagyis augusztus 3-án seregét északnak fordította s a Temes mentén megindult visszafelé. Augusztus 4-én ismét Jabukánál állt, ahol élelemmel látta el magát. Innen továbbmenve 7-én Opoát érte el, 9-én Tomaševác mellett átkelt a Temesen, 11-én pedig Csenta közelében ütött táborot.

A császári főszereg hosszú, céltalan vonulása a hadjárat legszomorúbb fejezeteihez tartozik. A tikkasztó nyári hőségben a mocsaras, egészségtelen vidéken kora reggeltől késő estig menetelő legénység teljesen kimerült s csoportosan maradozott le. Ütközben 200 ember halt meg a fáradalmak s az elharapódzott betegségek következtében. A fegyelem teljesen felbomlott. A katonák lépten-nyomon durván szidalmazták a tábornagyot s tisztjeiknek is ellenszegültek.⁷⁹

Míg Wallis határozott cél nélkül bolyongott csapataival,

⁷⁸ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1759, 419; 1759—8—2.

azalatt Succow altábornagy ismételten kérte tőle a császári főszereg támogatását. Látva a fővezér vonakodását, idővel teljesen elvesztette önbizalmát s a vár helyzetét pesszimiztikusan megítélő jelentéseiben egyrészt Wallisnál, másrészt közvetlen a bécsi udvarnál sürgette a császári főszereg Zimonyhoz történő vonulását. Kétségbeesett hangú leveleivel azonban a császári fővezérnél épp ellenkezőjét érte el annak amit akart. Wallis ugyanis a törökök erélyes ostromáról, illetve a belgrádi vár szorongatott helyzetéről szóló jelentések hatása alatt, mégkevesebb kedvet érzett magában az ellenséggel való összetűzésre. Helyette a bécsi udvarnak — még Belgrád feláldozása árán is — a béke mielőbbi megkötését javasolta, ő maga pedig elhatározta, hogy seregével egész Péterváradig vonul vissza. Augusztus 15-én csapataival a Dunán áthajózott s Szurduk mellett ütött tábort, ahol tényleg minden szükséges intézkedést megtett a visszavonulás érdekében.

Az Udvari Haditanács, amely ekkor, az események hatása alatt a törökök hadicélját világosan látta s érezte, hogy egyedül Belgrád sorsa forog kockán, a császári fővezér visszavonulási szándékát igen vegyes érzelmekkel fogadta. Gyors közbelépésre azonban már nem volt idő. Wallishoz intézett egyik leirata, amelyben a császári seregnek Zimony melletti elhelyezkedését követelte, csak augusztus 21-én ért a szurduki táborba.⁸⁰

Közben a belgrádi vár ostromában beállott komoly fordulat maga kényszerítette ki az egyedül helyes megoldást. Augusztus 18-án ugyanis az a hír érkezett a császári főszereg szurduki táborába, hogy a törökök a Száván, az úgynevezett „Cigánysziget“ közelében hidat vernek. Ebből a tényből csak egyre lehetett következtetni: arra, hogy a vár teljes körülzárására törekednek. A császári tábornokok ekkor előzetes megbeszélésre ültek össze, melynek során arra a véleményre jutottak, hogy a hadsereg egyik részének tüstént el kell indulnia Zimonyhoz. Ezzel az előzetes megállapodással állítottak be a sátorában betegen fekvő fővezérhez.⁸¹ Wallis eleinte ellenezte a javaslatot. Csak akkor engedett, amikor a császári tábornokok erőszakos eszközökhöz folyamodtak s kijelentették, hogy javaslatuk semmibevevétele esetén, a tanácskozásról felvett jegyzőkönyvhöz, írásbafoglalt együttes tiltakozásukat fogják mellékelni.⁸²

⁷⁹ „...es brache der gemeine mann in öffentliche lästerungen wider den feldt Marschall und in widersetzlichkeit gegen die officiere... aus“ (*Hadik* idézett kéziratosa munkája.)

⁸⁰ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 25; 5—1—25.

⁸¹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 25; 5—1—25.

k. k. *Kriegsarchiv*s. 1881. évf. 462. old.)

⁸² *Angeli*: Der Krieg mit der Pforte 1736—39. (*Mittheilungen des*

A határozat értelmében Hildburghausen herceg parancsnoksága alatt, még aznap, 18-án éjjel 22 gyalogzászlóaljából, 7 német lovasezredből és a „Splényi“-huszárezredből álló csoport elindult a szurduki táborból Zimony felé. A herceg másnap virradatkor több huszárjárőrt küldött előre. Ezek egyrésze visszatérve azt jelentette, hogy bár az ellenség a Száva torkolata közelében több hajót vont össze, s a Cigányszigetet megszállotta, de a folyón még nem kelt át. Hildburghausen e hírre a „Splényi“-huszárezreddel és 200 német lovassal előresietett s ezeket a szigettel egymagasságban, közvetlen a Száva balpartján helyezte el. Másnap, vagyis 20-án csoportja zömét is közelebbvonta s Bezsanija község mögött állította fel.

Közben a törökök minden erejüket megfeszítve készítettek elő hadseregük átkelését. Elárulták ezt a szigetről éjjelnappal hallatszó fejszecsapások és a folyón, valamint annak túlsó partján lejátszódó hídverő munkálatok zaja.⁸³ Átkelésükre azonban már nem került sor. Szeptember 1-én mindkét fél tudomást szerzett az előzetes béke megkötéséről. Hildburghausen Zimonyba vezette csapatait és itt egyesült a fő-sereg visszamaradt részével, amelyekkel Wallis — a sürgető császári parancsnak engedve — még augusztus 24-én elindult utána a szurduki táborból.

Az ellenségeskedések beszüntetése után a császári csapatok még jóideig Zimony mellett maradtak, s csak szeptember 20-án indultak meg téli szálláshelyeik felé. A hadszínteret a „Dessewffy“-huszárezred hagyta el utoljára; Belgrád környékén, a Száva balpartján, késő őszi határ-biztosító szolgálatot teljesített.

5. Események a mellékhadszíntereken.

A horvát határszélen ez év folyamán említésreméltó hadieseménnyel nem találkozunk. A Száva mentének nyugalmát mindkét oldalon, csak kisebb portvázó, zsákmányra éhes csapatok önálló vállalkozásai zavarták meg.

A Lobkowitz herceg parancsnoksága alatt álló erdélyi hadtest sem avatkozott be különösképp az utolsó háborús év sorsába. Jóformán egész idő alatt tétlen maradt s csak akkor került rá a sor, amikor a császári fő-sereg Grocka alól történt visszavonulása után, a törökök Belgrád várát vették

⁸³ Relation Was bey dem Corpo an Sau Strohm Unter Commando des Hrn. General Feldzeugmeisters Printz zu Saxen Hildburghausen Vorgegangen. (Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1759, 411; 1759—9—1.)

ostrom alá. Wallis ekkor, augusztus elején az erdélyi hadtestet a Temesi-bánságba, Karánsebes környékére irányította.⁸⁴ Abban reménykedett, hogy ezzel a hadmozdulattal a törököket esetleg az ostrom félbeszakítására készíti. Számitását az események nem igazolták. A Belgrád előtt álló török főszereg nem mozdult a vár alól és az ostromot tovább folytatta.

Helyette más valami történt. Münnich orosz tábornagy, aki ezekben a napokban mintegy 60.000 főnyi seregével a Dnyeszter folyó közelében táborozott, azt követelte, hogy további előnyomulását az erdélyi császári hadtest támogassa. Az orosz közbélépésre Lobkowitz herceg Wallis hozzájárulásával csapatait Karánsebes közeléből Erdélybe vezette vissza s elhatározta, hogy az oroszok megsegítésére a Vulkán és a Vöröstoronyi-szorosokon keresztül Havasalföldre tör. Csapatai augusztus 31-én tényleg átlépték a magyar határt és még aznap Argist érték el. Itt érte őket a rövidesen hozzájuk is eljutott békekötés híre, melyre Erdélybe tértek vissza.

V. A belgrádi béke.⁸⁵

Az Ausztria kezdeményezésére 1737 derekán összeült niemirovi kongresszus eredménytelen lezárása után, a nyílt és a titkos béketárgyalások, a háborúskodás ellenére is, jóformán megszakítás nélkül továbbfolytak. A hadviselő felek között a hivatalos béketárgyalások közvetítője Franciaország konstantinápolyi követe, Villeneuve ögróf volt, a titkos békealkudások szálai pedig részben a diplomaták, részben az egymással szembenálló hadseregek fővezéreinek kezeiben futottak össze.

A titkos békeszövegetések részleteiről nincs tudomásunk. Ezek kezdeményezői valószínűleg még idejében gondoskodtak minden áruló nyom eltüntetéséről. Annál összefüggőbb képet alkothatunk magunknak a nyílt béketárgyalásokról.

A két szövetséges hatalom e téren sem lépett fel közösen. Diplomáciai tevékenységét, seregei hadviseléséhez hasonlóan, a kölcsönös támogatás és egyetértés teljes hiánya jellemezte. Érthető ha közös ellenfelével szemben itt is alul maradt. Igaz, hogy a két szövetséges egymástól távolfekvő politikai céljait nehezen lehetett összehangolni. Oroszország a Fekete-tenger északi partvidékét akarta hatalmába keríteni, Ausztria viszont a Balkán-félszigeten szeretett volna terjeszkedni. A másik nehézség az volt, hogy a cári hadsereget

⁸⁴ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1739, 413; 1739—8—12/a.

⁸⁵ 5. térkép.

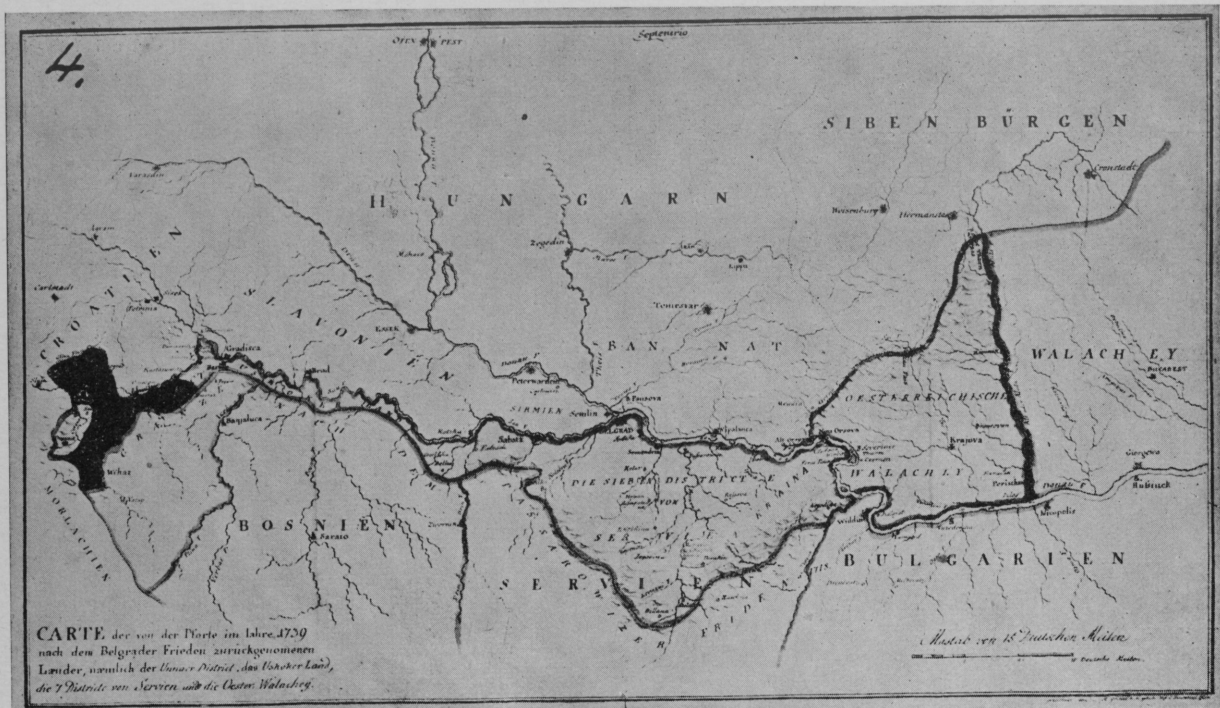
valamivel több szerencse kísérte mint fegyvertársát. A háborúskodás folyamán bizonyos előnyre tett szert, minek következtében a béketárgyalások alatt megkötötte magát. Különösen Azov vára volt az a kritikus pont, melyen minden esetben megtört a megegyezés lehetősége. A cári birodalom háborúskodásának célja, elsősorban az ebben az időben fontos szerepet játszott Don melletti erőd elfoglalása volt. Értethető, hogy miután azt 1736-ban hatalmába kerítette, ragaszkodott hozzá. A törökök ezzel szemben semmikép sem akartak belenyugodni abba, hogy Oroszország a Fekete-, illetve az Azovi-tenger északi partvidékén megvesse lábát.

Fölöslegesnek véljük, hogy a belgrádi békét megelőző hosszas béketárgyalások lefolyását részletesebben ismertesük: csak egyes jelentősebb mozzanataikkal akarunk foglalkozni.

Az első (1737.) háborús év lezajlása után, mely a kezdeti sikerei után Nis várának elvesztésével a császári hadaknak vereséget, Azov, Perekop és Ocsakov erődeinek elfoglalásával pedig a cári fegyvereknek győzelmet hozott, Bécs egyszerűen lemondott minden hódító szándékáról s megelégedett volna a passzarovici béke egyszerű meghosszabbításával is. A Konstantinápolyhoz intézett diplomáciai jegyzékének egyik pontjában csupán azt kívánta, hogy a fiatal Rákóczi József a hozzápártolt magyarokkal együtt, a béketervezet megerősítésétől számított hat hónap alatt hagyja el a Törökbirodalom területét.⁸⁶ Oroszország ugyanekkor hajlandó volt a béke fejében Ocsakovról és Perekopról lemondani és csak Azov megtartásához ragaszkodott. A porta e békeajánlatokkal szemben Ausztriától Temesvárt, Belgrádot, valamint Rákóczi József számára Erdélyt követelte és Azov várát csak lerombolt állapotban akarta Oroszországnak átengedni. A két álláspont között meglehetősen széles szakadék tátongott, melyet nem sikerült egyik félnek sem áthidalnia.

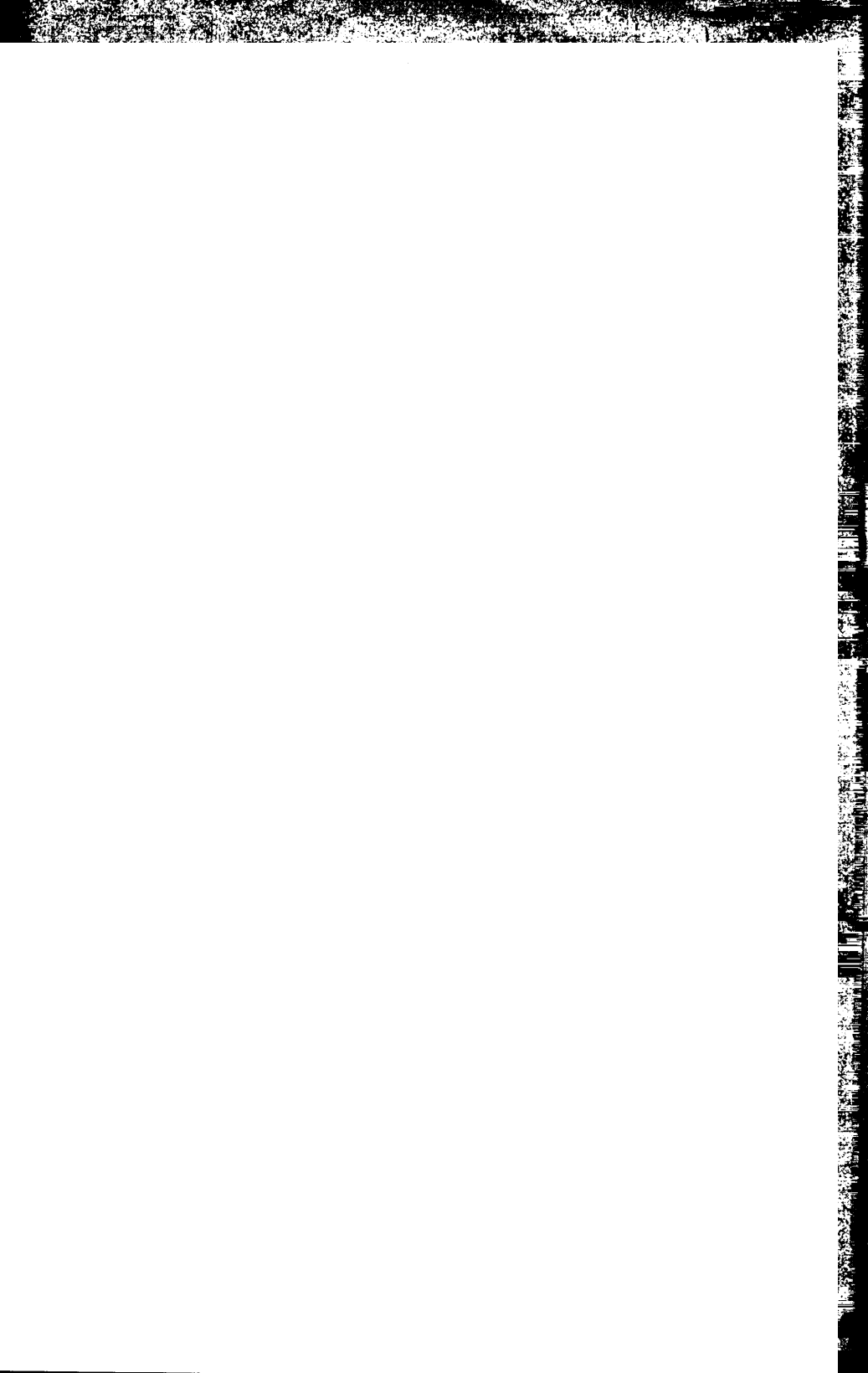
A második (1738.) hadjárat évi végén a törökök Ausztriával szemben megmaradtak eredeti követelésük mellett s csak a cári birodalom irányában mutatkoztak valamivel engedékenyebbek. Azt javasolták, hogy Azov várát rombolják le s attól egyenlő távolságra mindkét hatalom új erődöt építsen magának. A törökök salamoni bölcseségű javaslatának rejtett célja az volt, hogy Oroszországot a tengerparttól távol tartsa. Mivel egyrészt Ausztria Erdélyről semmi szín alatt sem akart lemondani, másrészt a cári hatalom ragaszkodott

⁸⁶ „... quod Ragocy Filius aliique Hungari, qui ab obedientia Augustissimi Romanorum Imperatoris desciverunt, et refugium in Ottomanicis ditionibus quaesiverunt, intra sex mensium Spatium a die rati-habitae pacis computandorum ex iisdem exire teneantur...” (Bécsi Staatsarchiv: Turcica 1737, Fasc: 105/b).

3. térkép.

Az 1791-i belgrádi béke következtében a Törökbirodalom fennhatósága alá visszakertült országrészek.
 (A bécsi Staatsarchiv egykorú térképe után.)

a Fekete-tenger északi partvidékéhez, ez alkalommal sem tudtak megegyezni.

Nagyjában ilyen diplomáciai előzmények után köszöntött be a harmadik háborús év, amikor a császári udvar, súlyos katonai helyzetének megfelelően, önmagában már lemondott Havasalföldről, valamint a Duna és a Száva vonalától délre eső területrészekről és csak Magyarország, illetve Erdély területéhez ragaszkodott. Kifelé azonban alkudozni kezdett. A békeközvetítő Villeneuve márkihoz 1739 március 11-én jegyzéket intézett, melynek egyes pontjaiban a portának átengedendő terület nagyságát fokozatosan növekvő arányban szabta meg, végeredményben hajlandónak mutatkozott Orsova várának visszaadása ellenében Belgrádon és a Temesibánságon kívül az 1718-i passzarovici béke összes területnyereségéről lemondani.⁸⁷ Míg Villeneuve Konstantinápolyban, a hozzá eljuttatott békeponatok alapján a portával újabb tárgyalásokba kezdett, a háborúskodó felek lázasan készülődtek a döntő küzdelemre és előrelátható volt, hogy végeredményben a fegyverek fogják a béke vajúdo ügyét dülőre vinni.

Igy is történt. Az első komolyabb lépést maga a császári fővezér tette meg, aki a szerencsétlen végű grockai csata után — bár erre fölhatalmazása nem volt — közvetlenül a török nagyvezérrel lépett érintkezésbe. Július 26-án, vagyis miután seregét Belgrád alól a Duna mögé vezette vissza, a béke feltételeiről való tájékozódás végett, Gross ezredest az ellenség táborába küldte. A török nagyvezér ez alkalommal a békekötés feltételéül Belgrád átadását jelölte meg.⁸⁸

A hosszú háborúskodás alatt aligha érhetette ennél a válasznál nagyobb öröm a császári sereg vezetőit. Az, hogy a törökök egyszerűen lemondanak Erdélyre támasztott igényükről s Belgráddal is megelégszenek, az előzőleg Konstantinápolyból érkezett bizalmas jelentések ellenére is titokban lappangó szorongást végkép felszabadította. A kellemes meglepetést tartalmazó fordulat azonban lelkiileg különböző hatásokat szült. Amíg Wallis és közvetlen környezete az átéltek és személyes tapasztalatok eredményeként, kapva-kapott a török ajánlaton, addig a bécsi udvar megőrizve nyugalma, a diplomácia eszközéhez folyamodott s ezekben

⁸⁷ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuskripte 25; 5—1—25.

⁸⁸ „... der Türckh. gross Vezier von mir verlanget durch den gross Canzler, und Gross Richter Ihr Excell. zu berichten, dass Er anhero kommen, mit seiner völligen Gewalt umb die Festung Belgrad zu belageren, wan aber umb den Bluth vergiessen auf beyden Seithen, ein Ende zu machen, wan Ihme die Festung Belgrad übergeben wolte, so wäre Er gesinet den Frieden zu schliessen...” (Gross császári ezredes jelentése a török táborból 1739 július 26-án. *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn 1739, 419; 1739—7-ad 15.)

a napokban minden erejét latbavetette, hogy Belgrádot megmentse. Wallis a nagyvezértől érkezett válasz után, az Udvari Haditanácshoz intézett jelentésében a török békefeltétel elfogadását javasolta s egyszersmind aggódva mutatott rá arra a körülményre, hogy a törökök a Száván, vagy a Dunán bármikor átkelhetnek és nagyobb erővel törhetnek Magyarországra területére.⁸⁹ A császári környezet azonban nem fogadta el a javaslatot. Egyelőre még meglehetősen higgadtan mérlegelte a helyzetet. Tudta azt, hogy a törökök nem elégszenek meg a március 11-én Villeneuvehez eljuttatott békeajánlat pontjaival. A Szávától és a Dunától délre eső terület, beleértve Orsova várát is, és Havasalföld most már végképp elvesztettnek tekinthető. Egyedül talán még Belgrád vára menthető. Érezte azt is, hogy csak addig számíthat elfogadható békére, amíg Belgrád birtokában van.⁹⁰

A bécsi udvar mindezeket fontolóra véve, elsősorban Belgrád váráról és a császári hadsereg állapotáról szeretett volna hű képet kapni. Kívánsága sokkal hamarabb teljesült, mint ahogy remélte. Közben ugyanis a pancsovai csata is lezajlott s Wallis ennek hatása alatt már augusztus 2-án azt jelentette az Udvari Haditanács elnökének, Harrach grófnak, hogy a hadsereg teljesen harcképtelen; nehéz lovassága lelkét veszítette s ezért jó lesz ha a császár a törökök békefeltételét elfogadja s Belgrádot átengedi nekik.⁹¹

Valószínűleg ez utóbbi jelentéssel függ össze az a változás, mely a császári udvar békepolitikájában minden átmenet nélkül, szinte máról-holnapra beállott. III. Károly, aki mindeddig görcsösön ragaszkodott orosz szövetségéhez s környezetének különbéke-javaslatait minden esetben mereven elutasította, most egyszerűen a különbéke mellett döntött s Wallist bízta meg a nagyvezérrel való közvetlen béketárgyalások irányításával. A császár azonban még mindig bízott Belgrád megmentésében, mert a fővezérhez intézett utasításában külön kiemelte azt, hogy Belgrád átadásáról csak végső esetben lehet szó.⁹²

A választás akarva sem eshetett volna Wallisnál alkalmatlanabbra. Maga az időpont is a lehető legrosszabb volt. A

⁸⁹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten. Ungarn 1739, 419; 1739—7—15.

⁹⁰ „...Denn Belgrad das haubt objectum ist, worauff das Augenmerk gerichtet werden muss. Wird dieser Platz erhalten, so wird sich vermuthlich ein ob zwar nicht guter doch leydentlicher fried ergeben, Gehet aber der orth verlohren, oder kan nicht mehr, nach demo ihr die Donau passiret, gerettet werden; So ist der Verlust unersezlich...” (III. Károly levele Wallishoz 1739 aug. 4-én. *Bécsi Staatsarchiv*: Turcica 1739; F. 105/a.)

⁹¹ *Angeli*: Der Krieg mit der Pforte 1736—39. (*Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*: 1881. évf. 468. old.)

⁹² *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 25; 3—1—25.

békétárgyalások vezetésére vonatkozó felhatalmazás épp akkor érkezett a császári hadsereg táborába, amikor Wallis a pancsovai csata után, a Temes vidékén cél nélkül bolyongott s látszólag minden erejével azon volt, hogy lehetőleg eikerülje a Belgrádot ostromló török sereggel való megütközést. Ilyen körülmények között érthető, hogy a császári fővezér nemigen vette szívesre a legfelsőbb kéziratot. Augusztus 14-én, vagyis abban az időben, amikor elhatározta, hogy Belgrádot sorsára hagyja és seregét egészen Péterváradig vezeti vissza, Gross ezredest azzal a megbízással küldte a törökök táborába, hogy az a béke fejében a nagyvezérnek Belgrád várát bizalmasan felajánlja.⁹³ A császári fővezér azonban ezzel az elhamarkodott lépéssel, ellenkezőjét érte el annak, amit akart. A békét nem sikerült gyorsan nyélbeütnie. A törökök fölényük tudatában egyszerűen megkötötték magukat s kijelentették, hogy csak Belgrád előzetes átadása után hajlandók a békéről tovább tárgyalni.⁹⁴

Bécsben valahogy tudomást szereztek Wallis ügyetlen békealkudozásáról, mert nemsokára — a további bonyodalmak megelőzése végett — maga a császár lépett közbe. III. Károly Wallistól a felhatalmazást szemrehányó szavak kíséretében megvonta s helyette Neipperg tábornagyot bízta meg a békétárgyalások folytatásával.⁹⁵ A császári kézirat Neipperget ugyanolyan tartalmú utasítással látta el, mint Wallist: vagyis, hogy Belgrád átadása csak végső esetben kerülhet szóba. Emellett különösen lelkére kötötte azt is, hogy el ne áruljon semmit a császári sereg erejéről és szelleméről.⁹⁶

Az új császári megbízottat a török táborban a legnagyobb előzékenységgel fogadták. Pompás sátorban helyezték el s kíséretül állandó díszőrséget rendeltek mellé. A tárgyalásokhoz időközben megérkezett Villeneuve őrgróffal való érintkezése elé sem gördítettek akadályt. Csak egyre ügyel-

⁹³ *Angeli: Der Krieg mit der Pforte 1736—39. (Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs: 1881. évf. 468. old.)*

⁹⁴ „... Angesehen Euer Excel. anjezo in dero eigenem Brief vermelden, daß wann Belgrad gleich übergeben würde, sie sodann erst von dem Frieden reden wollen, welches dann der ersteren Proposition gänzlichen entgegen lauffet, als dieser ausdrücklichen in sich begriffen, dass bei Überlieferung dieses Plazes der Fried seine Gewissheit hätte...” (Wallis levele a nagyvezérhez. *Bécsi Kriegsarchiv: Manuscripte 25; 3-1-25.*)

⁹⁵ „... Kan euch aber nicht bergen, dass die viele an Grossvezier erlassende brieffe den Feind nur übermuthiger machen, folglich den Fried ehender verhindernen, als beförderen. Ist also das beste, dass ihr euch aus der friedenshandlung gänzlichen haltet und des wercks besorgung dem Grafen von Neuperg lediglich überlasset...” (*Bécsi Staatsarchiv: Turcica 1739, F: 105.*)

⁹⁶ *Bécsi Kriegsarchiv: Manuscripte 25; 3-1-25.*

tek éberem. Arra, hogy Bécsből, vagy a császári táborból semmiféle értesítés kezéhez ne jusson. Neipperget ezzel teljesen elzárták a külvilágtól. Pedig a császári megbízottnak nagy szüksége lett volna arra, hogy a bécsi udvar hangulatáról — ha másodkézből is — valamikép tudomást szerezzen. Ugyanis a császár környezetében Wallis és Succow kétségbeesett hangú jelentései nyomán felülkerekedett lehangoltságot, e hó vége felé bizonyosfokú bizakodás váltotta fel. E hangulatváltozás oka az volt, hogy a tábornokok egyrésze Wallis, illetve Succow jelentéseit túlzottnak minősítette. Töb-
 bek között Schmettau tábornoszernagy a belgrádi vár parancsnokának, Succow altábornagynak magatartását egyenesen kishitűnek bélyegezte. Schmettau, aki maga is műszaki tiszt volt, azt erősítette, hogy a vár elszánt s a védelemre alkalmas parancsnok alatt még hosszú ideig dacolhat az ostromló sereggel. A bécsi udvar e véleményeknek pillanatnyilag hitelt adva, elvetette a belgrádi vár átadásának gondolatát, s augusztus vége felé azt a szigorú utasítást küldte a török táborban tartózkodó Neippergnek, hogy a március 11-i jegyzék pontjaiból semmi szín alatt sem engedjen. A parancs azonban nem jutott a címzetthez. Valószínűleg török kézbe került.

Neipperg tábornoszernagy mitsem tudva a bécsi udvar újabb határozatáról, e napokban minden erejével a béke létrejöttén fáradozott. Törekvésében legnagyobb segítségére volt az, hogy maguk a törökök sem gördítettek különösebb akadályt a megegyezés útjába. Most tűnt ki teljes áttetszőséggel, hogy ez év elején Erdélyre támasztott igényük csak ijesztgetésül szolgált. Az új nagyvezér valóságban sohasem foglalkozott komolyan ezzel a gondolattal és a Rákóczi-féle tervet nem tette magáévá. A tárgyalások alatt Erdély még-csak szóba sem került. A törökök célja kizárólag Belgrád kézrekerítése volt, s most, amikor a császári megbízott hosszú huzavona után a várról lemondott, kapva-kaptak az ellenfél engedékenységén. Annál is inkább, mert az immár több mint egy hónapja tartó ostrom eredményével nemigen voltak megelégedve. Az ostromlővegek ezideig nem ütöttek a falakon rohamra alkalmas rést. Az őszre forduló esős idő is siettette őket. A törökök mindezeket fontolóra véve jobbnak látták, ha nem akadékoskodnak.⁹⁷

A megegyezés ilyen körülmények között nem volt nehéz. Neipperg gróf már 1759 szeptember 1-én aláírta az előzetes békét, melynek értelmében Ausztria elvesztette Új-Orsova várával és Belgráddal egyetemben a Szávától és a Dunától

⁹⁷ *Sakir bej és Szubhi*: III. Károly háborúja a törökökkel 1736—1739. (Hadtörténelmi Közlemények: 1892. évf. 525. old.)

délre eső területeit és az osztrák Havasalföldet. Maga a békeszerződés 25 pontból állt. Ezek közül az első öt kizárólag területi vonatkozású volt, vagyis az új határvonalat határozta meg.⁹⁸ A többi pontok részben kiegészítő, részben magyarázó tartalmúak voltak. Ez utóbbiak közül a 19-ik foglalkozott a Rákóczi Józsefhez pártolt magyar szökevények sorsával. A császári udvar ebben kikötötte azt, hogy Csáky és magyar társai, később hozzájuk költöző hitveseikkel egyetemben, csak a határtól távolabbeső helyeken telepedhetnek le.⁹⁹

⁹⁸ Meglehetősen körülményes volt és később a bonyodalmak egész sorához vezetett az új határ megállapítása Orsova környékén. A törökök a békekötést közvetlen megelőző tárgyalások folyamán mindenképp azon mesterkedtek, hogy Ó-Orsovát s vele együtt a Cserna völgyét is megszerezzék. A közeljövő esetleges háborújával számolva, már most biztosítani akarták maguknak ezt a Magyarországra vezető fontos útvonalat. Céljuk érdekében minden diplomáciai ravaszságukat latba vették. Először csak egy keskeny területsávot követeltek Új-Orsova várával szemben a Duna balpartján. Neipperg ebbe, mitsem gyanítva, beleegyezett. A törökök ezután Ó-Orsovára is bejelentették igényüket. Amikor a császári megbízott a Cserna folyó természetes határvonalának szükségességét hangsúlyozva, az újabb követelés elől elzárkózott, a törökök azzal a javaslattal hozakodtak elő, hogy hajlandók a Cserna vizét egy mesterséges csatorna megépítésével, meghatározott időn belül, Ó-Orsovától közvetlen nyugatra vezetni a Dunába. A török kívánság nyomában hosszantartó alkudozások indultak meg, amelyek során Neipperget főleg az befolyásolta, hogy a csatornaépítés tervének megvalósítását a Villeneuve környezetéhez tartozó francia mérnökök kivihetetlen bizonnyalanszövegezéssel, a békeszerződés 5-ik pontjába került. E pont homályos megszerkesztése lett a további bonyodalmak forrása. Neipperg ugyanis elkövette azt a hibát, hogy nem jelölte meg pontosan azt a helyet, ahonnan az új csatorna a Cserna főléből kiágazhat. A békekötés után a törökök nagy felkészültséggel láttak a hatalmasaránvú munkához. Csakhogy — a bécsi udvar legnagyobb ámulatára — az első kapavágást nem a Cserna torkolata körül, hanem jóval feljebb, közvetlen Mehádia alatt tették meg. Innen ágazott ki a csatorna, mely a folyó jobbpartján húzódva, Ó-Orsovától nyugatra torkollott a Dunába. A törökök a meghatározott egy éven belül el is készültek vele és utána a békeszerződés megfelelő pontjára hivatkozva, nemcsak Ó-Orsovát, hanem a csatorna vonalától keletre fekvő területet is, vagyis a Cserna folyónak egészen Mehádiáig terjedő alsó szakaszát követelték. A békeszerződés szövegének kétféle magyarázata a császári udvar és a porta között heves vitákra vezetett. Az ellentéteket csak hosszas tárgyalások után, 1741-ben sikerült áthidalni olyképen, hogy a törököket követelésük elejtése ellenében a határvonal más részén kártalanították. (*Fritz: Orsova und die Inselfestung Ada-Kaleh. Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs: 1878. évf. 409—415. old.*)

⁹⁹ „... Ne tamen aliquo modo Confiniorum tranquillitas, et Subditorum quies perturbetur, loca, ubi Michael Czaky alique Hungari, qui ab obedientia augustissimi Romanorum Imperatoris desciverunt, et in ottomanicis ditionibus belli tempore refugium quesiverunt, in praedictis ditionibus ad Lubitum collocabuntur, remota sint a Limitaneis et confinarijs partibus, Uxores tamen illorum non impediuntur, maritos suos, sequi et cum, ys in assignato districtu commorari. (*Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn 1739, 411; 1739-9-22½.*)

VI. Következmények.

Az előzetes békekötésről beszámoló jelentésre a császárvárosban magasra csaptak a harag s az elkeseredés hullámai. Azok a hírek, melyek e napokban nagyarányú orosz győzelmekről számoltak be, csak olajat öntöttek a tűzre.¹⁰⁰ A gyűlölt szövetséges hadisikere most különösen szíven sujthatta a Savoyai Jenő korában dicsőséghez szokott császári vezetőket. A császári fegyvereket ért balsikerért Wallist, a szégyenletes békéért pedig Neipperget okolták. Most különösen ez utóbbi ellen fordult a közhangulat. A bécsi udvarban az a felfogás vert gyökeret, hogy a békekötéssel megbízott tábornok elhamarkodta az ügyet. Belgrádot meg lehetett volna menteni. Az első napok izgalmai közepette többek között az a gondolat vetődött fel, hogy leghelyesebb volna az előzetes békekötéshez való hozzájárulást megtagadni. Neipperg gróf önkényesen túllépte megbízatásának határát, a törökök pedig jogsérelmet követtek el azzal, hogy a császári meghatalmazottat a külvilágtól teljesen elzárták. Az ilyen körülmények között létrejött béke nem lehet érvényes.

A három éven át húzódó hadjárat történetének ehhez a fejezetéhez érve, az az érzésünk, hogy a császárvárost előntő szenvedélyek felidézése jórészen az udvari kezek munkája volt. Mindenekelőtt azért, mert nem találunk logikus kapcsolatot a békekötés utáni császárváros hangulata s az udvarnak e háborús év alatt tanúsított magatartása között. Az előzmények során legalábbis azt láttuk, hogy a császári vezetőség ennél sokkal rosszabbra volt felkészülve. A törökök Magyarországra való betörésével s ennek kapcsán Erdély és a Temesi-bánság elvesztésével számolt. A hirtelen feltörő elkeseredés hátterében valami célzatosságnak kellett meghúzódnia. Aligha járunk messze a valóságtól, ha a mesterségesen is szított hangulatot dinasztikus érdekekkel hozzuk kapcsolatba. Azzal a magasabb szemponttal, mely eleve minden eszközt megragadott, hogy a császári fegyvereket ért vereség árnyéka a legkisebb mértékben sem essék a császári koronára. Ezt a célt csak a nyílt megtorlás könyörtelen alkalmazásával lehetett biztosítani. Azzal, ha e kor felfogása szerint különösen bűnszámba menő hadvezéri mulasztások minden

¹⁰⁰ Az orosz főszereg, amelyiknek a közös hadműveleti terv szerint ebben a hadjáratban Chotin ellen kellett vonulnia, július 29-én átkelt a Dnyeszteren és augusztus 28-án, a mintegy 60.000 fő erejű török seregére Chotin közelében, Stawutsane mellett oly hatalmas csapást mért, hogy az egész Benderig vonult vissza. E fölényes győzelem után nem sokára Chotin vára is meghódolt az oroszok előtt. Münnich orosz tábornagy e győzelmes hadjárat során később Moldvába is bevonult, amelynek területén pusztítva és rabolva egész Jassyig jutott.

esetben elveszik büntetésüket. Ehhez, természetesen, elő kellett készíteni a közhangulatot.

Ez, vagy ehhez hasonló szempont vezethette a legszűkebb császári környezetet, mert a békekötés elleni nagy felángolás, fogadkozás után jóformán semmi sem történt. Bécs egy szóval sem tiltakozott Konstantinápolyban a béke megszületésének előzményei miatt. III. Károly befejezett tényként egyszerűen tudomásul vette azt. Az adott helyzet reális mérlegelése kényszerítette erre. A Zimony mellett álló császári főserég harcraképes állománya az egyik augusztus 30-án kelt létszámkimutatás szerint összesen 26.372 fő volt.¹⁰¹ A törökök több mint 100.000 főnyi hadseregével szemben tehát alig számított. A két hadsereget a szellem és harcérték mérlegén nem is lehetett egymás mellé állítani. Legfeljebb Belgrád vára nézhetett volna még egyideig szembe az ellenséggel. A császár — a táborból érkező egyes bizakodó hangú jelentések ellenére — pontosan tájékozva volt hadserege állapotáról s ezért egy pillanattig sem gondolt arra, hogy fegyverrel tovább kísérletezzék.

Annál nagyobb gondot fordított a számonkérő igazságszolgáltatás kerekének mielőbbi megindítására. Wallis, Neipperggel együtt, fogságba került s mindkettő ellen hosszadalmas eljárás indult.

III. Károly a Wallis tábornagy rovására írt mulasztásokról, bűnökről a külföldi udvarokat külön körlevélben értesítette. Ebben részletesen felsorolta azokat az okokat, melyek a császári hadsereg vereségéhez vezettek. A császári fővezér először is addig késedelmeskedett Belgrád közelében, míg a törökök Grockánál megelőzték. Miután az értékes időt elfecsérelte — bár jól tudta azt, hogy a Grocka körüli terep lovasharcra alkalmatlan — egyszerűen elhatározta, hogy nem várja be a Neipperg-hadtest csatlakozását, hanem erejének javarészt lovasságból álló részével megtámadja az ellenséget. Csapatainak vitézsége, emberi számítás szerint, az itt feltornyosuló nehézségekkel is megbírkózott volna, ha azokat helyesen vezetik. Csakhogy Wallis még a felfejlődésre sem adott időt nekik és a támadást minden katonai szabállyal ellentétes módon hajtotta végre.¹⁰²

¹⁰¹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Mnauscripte 25: 3-1-25.

¹⁰² „... hat er sich länger als seyn sollen inner denen Linien bey Belgrad verweilet, und andurch der Cavallerie den ersten Stoß gegeben. Die darüber sich vermehrende Klagen haben ihn endlichen zu einiger, aber so späten Vorrückung vermöget, daß ihm der Feind nicht nur bey Sementria, sondern auch bey dem wichtigen Posto zu Krotzka vorgekommen ist.....: nachdem er unter dem Vorwand, das Neubergische Corpo an sich zu ziehen, die kostbareste Zeit verstreichen lassen, auf einmal der Entschluss von ihme, Grafen Wallis, gefasset worden, nicht nur

Ugyanilyen súlyos megrovásban részesült Neipperg tábornoszernagy is. III. Károly szeptember 12-én kelt s hozzá intézett egyik levelében keserű szemrehányások kíséretében mondott bírálatot a béketárgyalásokkal megbízott tábornok magatartásáról. E császári levél szerint Neipperg gróf anynyira elhamarkodta a béke ügyét, hogy ballépésének következményeit lehetetlen volt helyreigazítani. „A Belgrád elfoglalásáról szóló hír sem szomorított volna el annyira — olvassuk a császár levelében — mint ez a csúfos békekötés. A békeszerződés alakja is szabályellenes, tartalmából pedig csak arra lehet következtetni, hogy azt inkább kikoldulták, mint letárgyalták.”¹⁰³

VII. Befejezés.

Azt a bécsi külpolitikát, mely Magyarországnak a török hódoltság alól történt felszabadítása után a Balkán-félszigeten igyekezett újabb területekhez jutni, az 1739-i belgrádi béke feltartóztatta útjában. E békével a Száva s a Duna vonala mögé visszaszorított császári hatalom hosszú ideig nem kísérletezett keleti politikájával. A császári seregek csak öt évtized múlva, II. József alatt lépték át ismét Magyarország déli határát.

Az 1736 és 1739-es évek közötti háborúk mindvégig a törökök fölényének jegyében zajlottak le. Az első (1737.) hadjáratban, Nis várának visszafoglalásán kívül, Radojevác mellett szálltak sikeresen szembe a császári csapatokkal. A második (1738.) évben Orsova várát vívták meg s a Temesi-bánság területére törtek. Végül az utolsó (1739-es) hadjárat

sothanes Corpo nicht abzuwarten, sondern so gar den Angriff mit der alleinigen bey sich habenden Cavallerie und 18 Granadiers Compagnien zu thun; und zwar an einem Ort, wo ihme die grosse Beschwerlichkeit, mit der Cavallerie zu operieren nicht verborgen ware..... Ungehindert des Vortheils, so der Feind bey Krotzka vor sich hatte, würden nach aller menschlichen Vermutung die alda vorgefundene Schwürigkeiten durch die Tapferkeit derer Truppen überwunden worden seyn, wofern sie anderst angeführet worden wären. Man liesse ihnen aber keine Zeit, sich zu formiren, und der Angriff beschahe auf eine Art, welche durchaus gegen alle Militar-Reguln lieffe....“ (*Bécsi Staatsarchiv*: Turcica 1739; F. 105/a.)

¹⁰³ „..... Ihr habt aber die ganze handlung dergestalten über-eilet, daß alle von hieraus getragene Vorsichtigkeiten, umb die Folgen eures groben Fehltritts zu verbessern vergebens gewesen..... Über den inhalt eures berichts vom 2 ten dieses bin ungemein betroffen worden. Bey weitem nicht so betrüblich würde mir die nachricht von der eroberung Belgrad als bereits von dem schluss so spöttlicher, Praeliminarien gefallen seyn. Die form derenselben ist gegen alle regeln, und so gefasst, dass der friede mehr erbettlet, als abgehandlet worden zu seyn, scheineth....“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1739, 412; 1739-9-22.)

eredményekép, a Grocka mellett aratott győzelem után, Belgrád vára is hatalmukba jutott.

Visszatekintve a három éven át tartó törökországi hadjárat egyes fontosabb mozzanataira, arra az eredményre jutunk, hogy a törökök elsősorban nagy tömegekben végrehajtott, meglepetésszerű lovasrohamaiknak köszönhették győzelmüket. A déli hadszíntér ezidőben még majdnem szűz, sűrűn átszeldelt terepe különösen kedvezett ennek a harcmódnak. A könnyű török lovasság számára lehetővé tette az ellenség rejtett megközelítését és ennek közvetlen-közlelőből való megrohanását. Ezek a gyors, török lovastámadások — amint láthattuk — majdnem minden alkalommal sikerrel jártak. A kezdetleges, lassanlövő lövegek és pusák nem bizonyultak ellenük hatásosnak. A török lovasok a császári seregek harcvonalait rendszerint áttörték s minden esetben csak a csapatok kemény fegyelme akadályozta meg a kötelek teljes felbomlását. A száguldó lovasrohamokkal szemben a császári hadsereg lelke, a német nehéz lovasság, sem állta meg helyét. Ez utóbbit a törökök kíméletlen harcmódja annyira megviselte, hogy a hadjárat vége felé lelkileg teljesen összeroppant.

A technika eme kezdetleges korában a mozgásnak, vagyis az élő erőkből rejlő gyorsaságnak a tűzhatás fölé keelkedését, a császári vezetőség részéről csak egy ellensúlyozhatta volna: a rendelkezésére álló könnyű lovasságnak, vagyis a magyar huszárságnak céltudatos alkalmazása. A gyors török lovassal csak a mozgékony magyar huszár szállhatott eredményesen szembe. A török lovasrohamok ellenszere egyedül a könnyűfegyverzetű magyar huszárok meglepetésszerű s lehetőleg oldalozó ellenrohama lehetett. Megkapó példáját láthattuk ennek a pancsovai csatában, amikor a császári négyoszög mögött felállított huszárok a megkerülő török lovascsoporthoz minden felsőbb parancs nélkül két oldalról közrefogták s azt rövid tusa után visszaűzték.

Hogy a magyar huszárok a harcban ily fontosabb szerephez nem, jobbanmondva csak elvétve jutottak, annak különböző okai voltak. Az egyik ezek közül az volt, hogy a császári vezetőség ebben az időben mindössze 8 huszárezreddel rendelkezett. Ezeket is felosztotta az egyes seregrészek között, úgyhogy egy csoportra legjobb esetben csak 3 huszárezred jutott. A másik ok az volt, hogy a császári vezetők ekkor még maguk sem ismerték fel a rendelkezésükre álló huszárságban rejlő harcászati lehetőségeket. Ebben valószínűleg befolyásolta őket az a tudat is, hogy a bécsi Udvari Haditanács a huszárokat nem sorolta a többi császári lovaság mellé egyenrangú társaként. Még a harcban való alkal-

mazásukat sem vélte helyesnek. Kitűnik ez abból a leirathból, amelyet az 1737 augusztus 4-én lezajlott banjalukai ütközet után intézett Hildburghausen tábornagyhoz. Ebben a huszárok feladataul a felderítést, élelemszerzést, a szállítmányok kíséretét és ezekhez hasonló kisebb vállalkozásokat jelölte meg.¹⁰⁴

A császári tábornokok a személyes tapasztalatok alapján tudat alatt érezhették, hogy ezt a lovas csapatnemet az eddigi szokástól eltérően is eredményesen lehetne alkalmazni. Próbálkoztak is véle — amint láttuk — Banjaluka és Grocka mellett. De nem láttak világosan s ezért mindkét alkalommal helytelenül. Amott a huszárokat a császári négyszög szárnyán, nyilvánvalóan védelmi feladattal helyezték el, Grocka mellett pedig Wallis sűrűn benőtt terepen, embermagasságú szőlőültetvények között indította őket támadásra. Természetesen mindkét helyen alul maradtak a küzdelemben.

Érdekes, hogy ennek ellenére a hadjárat vége felé már több császári tábornok a huszárezredek szaporítását sürgette. A huszárok valószínűleg a felderítésnél teljesítettek kiváló szolgálatot s az egyes virtuos haditettükkel vívták ki parancsnokaik elismerését. Egyébként a császári vezetők nagyobb része ekkor még meglehetősen értelmetlenül állott az előtt a könnyű lovasságban rejülő lehetőség, illetve a harcászat fejlődésében új korszakot jelentő igazság előtt, mely mindjobban feltörve, később a magyar huszárnak s véle együtt a császári zászlóknak világhírt és oly sok dicsőséget szerzett.

Rédvay István dr.

¹⁰⁴ „.... dem Herrn General Baranyay welcher zwar ein braver Officier aber nie als mit Hussaren gefochten hat das Commando über das jenseiths des Verbas gestanden aus Teutschen und Hung. Miliz zu fus und zu pferd zusammengezogene Detaschement anvertrauet, massen die von Hussaren zu Generals avancierenden Subjecte Brigaden zu commandiren und mit der Teutschen Generalitet in Dienst zu Vergleich nicht die genugsame erfahrenheit und übung besizen, sondern mit und bey denen Hussaren wogleichen auf recognoscirung, fouragirung, bedeckung und derley Verrichtung dienen, und commandiren können...“
(*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn 1737—392; 1737-8-99.)